

12. Ректори Київського університету. 1834 - 2006 / В.В.Скопенко, В.А.Короткий, Т.В.Табенська та ін. - К., 2006.
13. Устав Университета Св. Владимира 25 декабря 1833 г. // 3 іменем Святого Володимира: У 2-х кн. / Упоряд. В.Короткий, В.Ульяновський. - К., 1994. - Кн. 1.
14. Шульгин В.Я. История университета святого Владимира (1834-1839). - Спб., 1860.
15. Енциклопедія освіти / Акад. пед наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К., 2008.

Проанализированы тенденции развития высшего педагогического образования в Украине первой половины XIX вв., определены истоки Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, актуализирован исторический опыт его становления в современных условиях развития Европейского региона высшего образования.

The tendencies of development of higher pedagogical education in Ukraine at the first half of the XIX century are analyzed, the retro-origin of National Pedagogical Dragomanov University is determined & the historical experience in contemporary conditions European region forming of higher education is actualized.

УДК 37.06

**Др Войцех Срочиньскі
Вищий учбовий заклад
Школа вища ім. Богдана Яньського
Варшава**

ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті зроблено аналіз терміну середовище з точки зору різних наук. У цьому значенні термін виховання, як ціленаправлений вплив дорослих на дітей і молодь, відноситься до середовища. Розроблено теоретичну модель, яка показує можливості підходу комплексного наукового аналізу виховного середовища.

Термін «(середовище)» у науках про екологію і освіта

Аналіз обширної літератури показує, що термін середовище можна окреслити з точки зору різних наук. Здається, що в загальному він зв'язаний з природним середовищем. У цьому розумінні аналізуємо його як об'єктивну, самотійно існуючу географічну і біологічну реальність [11]. Термін середовище – це синонім живого і неживого світу, існуючого у спосіб натуральний, але також внаслідок діяльності людини. Це - земля з її багатствами і природними ресурсами, кліматом, флорою і фауною. Від людини залежить збереження гармонії у природі і підтримання з нею таких відносин, які б не руйнувати її біологічних фундаментів існування [30].

З уваги на факт, що середовище є описане у науках про екологію як складна система компонентів живої і неживої природи, з виділенням земляної кори, атмосфери, гідросфери, ґрунтів, рослинного та тваринного середовища [31], його дослідженням займається багато наукових галузей. Юзеф М. Доленґа до них зараховує, між іншим, науку про екологію (зокрема, науку про екологію людини, суспільну екологію), созологію, созотехніку, екофілософію, довколишню етику, біоетику, екологічне законодавство, екологічну політику, екологічну медицину, довколишню психологію, освіту про середовище і культуру екології [9]. З точки зору біології еволюції середовище окреслюється як фактор, який має вплив на гатункові властивості [15]. В описах екологів головною є біологія і природне середовище, які мають вплив на життя і розвиток людини.

Зрозумілим є те, що природне середовище мусить бути об'єктом особливого людського піклування. Його охорона є особливою галуззю людської діяльності [8], яка також стає популярною серед педагогів, котрі хочуть за допомогою відповідної освіти про екологію підготувати наступні покоління, щоб дбали про збереження природної спадщини [9].

Піклування людини про збереження гармонійного розвитку людей і світу, в якому вони живуть, стає об'єктом зацікавлень представників суспільних і педагогічних наук. Впроваджений у

суспільних науках термін *середовище* описує іншу реальність і показує особливий зв'язок людини з її природним, культурним, суспільним, цивілізаційним оточенням. Достатньо порівняти прийняте в екології природи і суспільній екології термін *habitat* (*хабітам*). У першому випадку мається на увазі середовище (середовище) як комплекс абіотичних чинників (кліматично-грунтових), які знаходяться на відповідній території і мають вплив на розвиток організмів, їх популяцію або біоценоз. Середовище в екології, тобто науці, яка досліджує залежності між видами і їх середовищами [12], означає визначену територію, на якій проживають представники відповідного виду (популяції). *Habitat* згідно з окресленням натуралістів, це простір, на якому проживають тварини, які не використовують його свідомо, так як людина. Термін *human habitat* означає, крім існуючого географічного і біологічного простору, також селища, місця праці, а також відпочинку. Відноситься воно до природного, культурного, суспільного, цивілізаційного оточення, у якому людина не тільки функціонує, але і активно дбає про нього.

Природне середовище, так само як й інші фізичні компоненти, оточує людину і становить об'єктивну територію її існування, має велике значення в окресленні її розвитку і, як писав, Петер Л. Бергер і Томас Лукманн [17] - "... процес становлення людини відбувається у взаємовідношенні з середовищем". Біологічна структура людини обумовлює її суспільну активність, а напрямок розвитку людського організму є обумовлений суспільно, тому природним середовищем також зацікавлені представники суспільних наук. Науки про екологію дають можливість людині усвідомити її приналежність до об'єктивного світу природи, діалектичного з нею зв'язку як біологічного виду, але також як істоти духовної. Підтримання відповідних відносин зі світом природи – це ціль освіти про екологію тому, що природне середовище – це виховне середовище. Піклування про підтримання гармонії з середовищем впливає на розвиток, життя і виховання людини. На виховання впливає добір відповідно до людських потреб елементів природного оточення. Ці елементи становлять структуру виховного середовища (середовище).

Науки про екологію подають висновок для теоретиків виховного середовища, що людина живе в оточенні фізичних елементів природного світу.

Термін «(середовища)» в психології та виховання

У психології розвитку термін середовище окреслює все те, що крім лона матері, визначає психофізичний розвиток дитини. В цьому значенні термін *виховання*, як ціленаправлений вплив дорослих на дітей і молодь, відноситься до середовища. На розвиток людини мають вплив дані генетичні, зовнішнє оточення, виховання і особиста активність.

До часу народження, або одразу після народження, дані генетичні і перший вплив середовища, визначають розвиток основних фізичних і психічних особливостей людської істоти, таких, як будова тіла, темперамент, предиспозиції до захворювань [20]. Кожний елемент пренатального середовища є також визначений біологічно-хімічним зв'язком дитини з матір'ю. Відчуття, викликані стимулами, які впливають на організм матері (їжа, тонізуючі харчові продукти), мають також вплив на плід [20, 154-157].

Психологи, котрі займаються психологією розвитку, стверджують, що на людину має вплив середовище, оскільки мають на увазі такі фактори, як культура, способи виховання дітей, поведінка батьків, умови розвитку і можливості формування поведінки за допомогою навчання. Всі ці фактори, незалежні від дитини, впливають на неї у спосіб, який відповідно можна формувати: наприклад, батьки можуть змінити дитині клас або школу. Біхевіоральні генетики ділять вплив середовища на дві групи: спільне родинне середовище, яке є джерелом досвіду усіх дітей у сім'ях і окреме середовище, яке є досвідом тільки однієї дитини. В цілому психологи вважають, що спільні елементи родинного середовища, такі як: заробіток, освіта батьків, а також стиль виховання, впливають на те, що діти з однієї родини подібні до себе більше, ніж коли вони були б виховані різними батьками. Однак дослідження близнюків показали, що вплив спільних

родинних факторів є мінімальним. Це можна пояснити набуттям різноманітного індивідуального досвіду кожною дитиною [21, 520].

Багато психологів намагаються відокремити вплив генетичних факторів на поведінку і на середовищні фактори [21, 13]. Розбіжності, які з'являються у зв'язку з ситуаціями, що мають вплив на розвиток: спадковість або середовище – супроводжують психологічним дослідженням з давніх часів. Вони показують, що генетичні фактори впливають майже на всі сфери особистості і на її розвиток. Дослідження психологів, які займаються психологією розвитку, подають аргументи, щоб вважати генетичні задатки і біологічні змінні як елементи, котрі мають великий вплив на розвиток і виховання людини. Вони особливу увагу звертають на значення індивідуального і суб'єктивного середовища.

Психологія середовища досліджує взаємозалежність між психічними процесами і фізичним середовищем, як природним, так і створеним людиною. Це означає, що виникає зацікавленість цінностями з тим, щоб окреслити, яке ж середовище є більш корисне для розвитку [16]. Розвиток дитини є результатом трансакції різних індивідуальних елементів, а також тих, які належать до суспільно-культурного контексту життя дитини [14]. Малгожата Карвовска-Стручик перераховує кілька теорій, які аналізують розвиток, пов'язаний із середовищем: 1) моральний розвиток згідно з теорією Лавренса Кольберга; 2) розвиток мислення згідно з теорією Льва С. Виготського; 3) теорія впливу суспільних факторів Урі Бронфенбренера. Автор пише, що деякі моделі досліджень відносяться до взаємостосунку між психосоціальними змінними, які аналізуються на рівні макросуспільному і мікросуспільному, такі, як характер матері, забруднення середовища, пошкодження, неповносправність. У такому ж напрямку пошуків йде і теорія розвитку Еріка Еріксона, котра акцентує увагу на суспільно-культурному контексті [2].

Психологи застосовують різні терміни, пишучи про середовище. Ф. Зімбардо [20], наприклад, про стимулююче середовище, фізичне, природне, середовище праці, родинне, суспільне, штучне і зовнішнє середовища. Стимули, котрі надходять із зовнішнього середовища, відкривають рецептори відчуття, називаються змінними середовищами. Інші, котрі повстають у внутрішньому середовищі

матері, обумовлені генетично, такими, як мотивація, рівень інтелігенції, самооцінка й називаються змінними органічними.

Природне середовище, це таке, у якому живе особа та інтерпретується як протилежне до штучних умов створених у лабораторії. З цього випливає, що, по-перше, можна відрізнити природне середовище (внутрішнє, первинне, організмове) й штучне (вторинне, зовнішнє); по-друге, реакції людини на дію стимуляторів у штучних і натуральних умовах можуть відрізнятися. Це має значення з точки зору дослідницького процесу (контролю змінних); воно показує обмеження розвитку такого середовища (наприклад, дім родинний і дитячі будинки).

З психологічних досліджень випливає висновок про обґрунтовану відмінність типового середовища від індивідуального і суб'єктивного. Розвинуті стимули, котрі походять з лона матері і з зовнішнього світу, мають змінний характер [13]. На основі аналізу психологічної літератури можна зробити висновок про те, що по відношенню до людського організму, середовище – це система зовнішніх стимулів, які детермінують людську поведінку. Стосовно цієї останньої концепції, свої теорії вибудовують на ній соціальні психологи, котрі звертають увагу на факт, що людське середовище, яке складається з зовнішніх стимулів, характеризується різноманітністю [33].

Психологи підходять до середовища як до складної системи стимулів, які впливають на людину, на її організм й психіку. Зовнішні і об'єктивні стимули можна вивчати сценічними методами. Але це не означає, що людина є тільки пасивним предметом зовнішніх впливів, хоча у процесі свого особистого розвитку не завжди людина усвідомлює те, що підлягає безпосередньому впливу об'єктивної реальності.

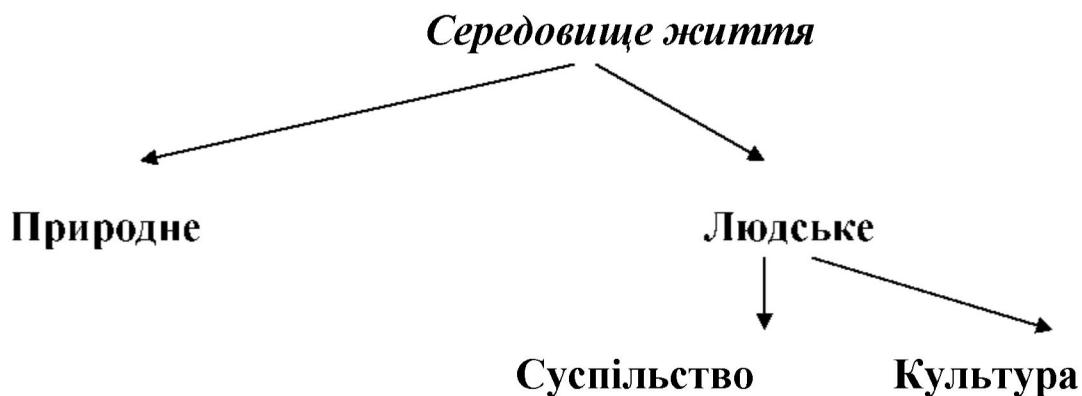
Термін «(середовище)» в соціології і суспільно-виховне середовище

Становлення людської істоти завершується у співвідношенні (діалектичному зв'язку) із середовищем, що підкреслюють два аспекти аналізу: 1) яка структура цього середовища ? і 2) який

розвиток цього процесу? Як пишуть Бергер і Лукманн, потрібно взяти до уваги факт, що це середовище і природне, і людське. “Розвиваючись, людська істота входить не тільки у взаємостосунки не лише з природним середовищем, але також має дотичність до відповідних культурних і суспільних норм, котрі доступні за посередництва інших людей” [17]. У цей спосіб природне середовище стає об’єктом зацікавленості представників суспільних наук, які в центр уваги ставлять людську істоту.

Взаємовідношення між середовищем і людиною може мати відповідну теоретичну залежність: 1) дослідження впливів природного середовища; 2) дослідження ставлення до середовища і впливу діяльності людини на нього; 3) дослідження способів взаємодії людини із природним середовищем та її результати.

Якщо термін середовище поширимо на усі інші матеріальні (фізичні), культурні і демографічні елементи, то можемо представити оточення як зовнішню суспільну реальність, яка створена і використовується людьми для їх розвитку і життя. Структуру середовища, у якому живе людина, з соціологічної точки зору, можна представити за такою схемою:

У суспільних науках термін “середовище” визначається з врахуванням численних ситуаційних факторів. Наприклад, Роберт Езри Парк в екологічній соціології займався дослідженням простірних обумовлень суспільних явищ. Функціонування суспільства (нормальне і патологічне) залежить від умов, які існують у заселеному просторі, а також з врахуванням того факту, що деякі явища і суспільні процеси можна підпорядкувати

особливостям міського простору [1]. Це мав на увазі Флоріан Знанецькі, пишучи про суспільне середовище, яке складається з осіб і груп, з котрими людина стикається безпосередньо або опосередковано, тимчасово або постійно, особисто або за допомогою предметів [5].

Суспільне середовище відрізняється від природного [32] тим, що це відкрита система, у якій відбуваються безупинні зв'язки між організмами, особами і групами. Властивістю суспільного середовища є також зорганізованість. Суспільне середовище настільки суспільне, наскільки воно зорганізоване і упорядковане, а відбувається це тоді, коли група може вибрати активне керівництво й контролювати індивідів, котрі до неї належать. Говорячи про суспільне середовище, маємо на увазі різноманітні групи, організації, ситуації, котрі створюються під час інтеракції, професійні категорії, родина, середовища, які вирізняються за статтю як культурно-демографічний чинник (наприклад, феміністичні організації), субкультури і контркультури.

Суспільне середовище функціонує у два способи: як об'єктивна і суб'єктивна реальність. Бергер і Лукманн подають два найпопулярніші "дороговкази" соціології Еміля Дюркгейма і Макса Вебера [3]: "Ці два твердження зовсім не суперечливі. Суспільство з'являється як сфера об'єктивних фактів, котрі творяться через дії і виражаються суб'єктивними значеннями (...). Цей дуалістичний характер суспільства, знаходить відображення в об'єктивності факторів і суб'єктивності значень, які породжуються його реальністю - *sui generis*»" [17, 87].

Об'єктивний характер суспільного середовища можна встановити через дослідження його структури. Цей характер можна спостерігати у формах суспільного життя, в елементах культури, суспільних типах, ролях і видах суспільних взаємодій й формах суспільного контролю, у видах груп і у всьому тому, що суспільство створило і узаконило впродовж історичного розвитку, а особа приймає як об'єктивний, суспільний простір власної активності. Людина, народжуючись, входить у відповідні, форми суспільного життя і через щоденну активність стає членом суспільства, а об'єктивна реальність стає його суб'єктивною частиною.

“Інституціональний світ являється як об’єктивна реальність. Вона має свою історію, котра випереджа народження особи і виходить за обрії біографічних спогадів. Існував він перед народженням людини і буде існувати після її смерті. Його історія, а також традиція структур, які існують, має об’єктивний характер” [17, 104-105].

Інституціональні форми суспільного життя, в соціологічному сенсі, існують незалежно (перед/поруч/незалежно) від особи, як зовнішня реальність і вона не може їх зрозуміти на основі інтроспекції – написали Бергер і Лукманн. Щоб їх зрозуміти, особа мусить вийти «поза себе» і пізнавати їх в спосіб, ставлячись до зовнішньої суспільної реальності, як до об’єктивного фактору.

Виховне середовище – це вид суспільного середовища. Соціологи приймають це середовище як суспільне тому, що воно популяризується і використовується людьми і для людей. Однак термін «виховне середовище» охоплює ширше значення обсягу подій, тому що стосується не тільки людей, суспільних відносин тощо, але також складається з елементів природи і культури.

Знанецькі писав, що виховне середовище повстає як результат активності суспільної групи і готує людину до життя у суспільстві [5]. Дитина пізнає існуючий об’єктивний світ, наповнений людьми і предметами. Цей світ уже названий дорослими і поступово інтерналізувався під час соціалізації. Люди окреслюють закони, норми, принципи, способи існування у суспільному світі, який узаконився в історичному розвитку. Як пишуть Бергер і Лукманн, розчарування буває болісне коли *tout court*, який приймаємо у процесі первинної соціалізації не відповідає суспільній дійсності, інтерналізований при вторинній соціалізації. Під час соціалізації людини між об’єктивним і суб’єктивним суспільним світом повстає діалектичний зв’язок. Визначений він часом і місцем, а функціонує у два способи: як об’єктивний матеріальний світ (культура суспільного життя) і як символічний світ (символічна культура), а також суб’єктивний світ (внутрішній, психічний, приналежний до відповідної людини). Час і простір пристосовують об’єктивний світ до відповідного культурного контексту і впливають на суб’єктивізацію об’єктивної реальності. Ці дві реальності набирають іншого значення в інформаційному суспільстві: інтеракції

супроводжують свідомість, простір життя не мусить мати безпосереднього фізичного і психічного контакту з іншими людьми, а контакти можна підтримувати за допомогою електротехнічних машин.

Як пишуть Анна Пшецлавська і Веслав Теїсс [38, 23], виховне середовище виходить понад класичні навчальні і виховні заклади, а також понад місцевий вимір середовища. Автори пишуть, що виховний простір заповнюється інформаціями, котрі передаються за допомогою телебачення, інтернету, преси і дисків. Якщо додати до цього мобільну мережу, то отримаємо образ віртуальної реальності, в котрій існує людина. До цієї реальності має доступ велика кількість користувачів, що сугестивно впливає на їх психіку, створюючи при тому "...світ фікції, котрий стає світом більш реальним ніж дійсність" [38, 22].

З'являється "невидимий" світ, не тільки у сенсі, за Радлінською, суспільних сил, людського потенціалу, цінностей, але у значенні суб'єктивної, внутрішньої дійсності, котра недоступна педагогові методом безпосереднього спостереження.

Середовище про яке писала Радлінська - це невидиме середовище, вихованець виносить з дому (має в собі) незалежно від того, де він знаходиться.

Перед теоретиками і практиками (вчителем-вихователем) створюється зовсім нова методологічна і методична виховна реальність. Світ фікції є певним різновидом об'єктивної суспільної реальності, тому що доступний кожній людині. Це оточення, як пише Станіслав Кавуля [29], характеризується множинністю інформаційних каналів, представляється не тільки як біосоціокультурне середовище, але також як інформаційна система, котра доходить до людини за допомогою електротехніки, тобто, як світ названий кимось. Суспільний аспект цьому середовищу надає той факт, що популяризували його значимі люди під час свідомої діяльності. У цьому сенсі суспільний характер виховному середовищу надає виховна діяльність [35].

З аналізу соціологічних концепцій можна зробити висновок, що суспільство через процеси екстерналізації, об'єктивізації та інтерналізації, контролю й легалізації творить можливості

формування суб'єктивного світу, тобто, вихованець у процесі соціалізації створює власну, суб'єктивну реальність. Поряд з зовнішніми елементами об'єктивного фізичного світу і суб'єктивного світу, третій вид середовища виникає через свідому діяльність виховного середовища.

Термін «виховне середовище» в педагогічній літературі: місцевий і глобальний підхід

Термін «середовище» більш докладніше окреслено на ґрунті суспільної педагогіки і близькій їй соціології виховання (або соціології освіти). Аналіз літератури з перспективи історії дає можливість сформулювати синтетичний погляд на те, що у класичних вченнях функціонували такі теорії: теорія суспільної праці у життєвому середовищі Хелени Радліньської, теорія виховної праці у позашкільному середовищі Олександра Камінського, концепція інтеракціонізму й інтеграційної функції школи Ришарда Врочинського, теорія функціонування виховної системи Станіслава Ковальського [36].

Хелена Радліньська термін «середовище» визначила як: групу (1) побутових умов і (2) чинників, які мають вплив на розвиток індивідуальності [6]. Структура виховного середовища, згідно теорії Радліньської, складається з умов життя і розвитку, а також з елементів природи, суспільних стосунків, духовної творчості людей, таких як віра, наука, література, мистецтво, людські почуття [7]. Усі ці чинники впливають і формують людину. Можна в інший спосіб класифікувати ці елементи: а) матеріальний світ; б) символічний світ: а) об'єктивний світ і б) суб'єктивний світ (невидимий). Термін автора враховує соціологічне розуміння виховного середовища, розуміє виховне середовище як діяльність суспільних груп, спрямованих на підготовку особи до “повноправного члена суспільства” - так окреслив проблему Ф. Знанецькі. Х. Радліньська в термін виховного середовища включила також особисту активність суб'єкту, як важливий елемент формування особистості. Вона, зокрема, зазначала, що людина не може бути пасивна до середовища, у якому вона живе, а це означає, що особа може самостійно формувати (добирати, селекціонувати)

стимули, джерелом котрих є природа, культура, суспільство; а також творити корисні умови розвитку життя. Термін «середовище (середовище)» автор окреслила також як цілісне переплетіння елементів і чинників, які впливають на особистість вихованця, причому велика тут роль вихователя, учителя, батьків. Цілісний підхід можна побачити при вживанні терміну «*середовище життя*», цей термін вживаються більшістю теоретиків суспільної педагогіки. Поширюючи погляд Х. Радліньської, можна сказати, що вже у ті часи вона передбачувала потреби глобального й динамічного підходу до виховних явищ. Цей підхід до виховного середовища у категоріях суспільної зміни характеризує наступні покоління теоретиків суспільної педагогіки.

Олександр Каміньські розумів суспільну педагогіку двояко: 1) як теоретичну основу загальної педагогіки, а її представники у своїх дослідженнях базувались на дослідженні обумовленості виховного процесу і 2) як науку, котра детально досліджувала процеси змін в особистості вихованців за посередництвом чинників того чи іншого середовища. Автор акцентує увагу на суспільному характері середовища, пишучи, що творять його “особи, суспільні групи та організації, котрі мають виховні завдання.” Суспільний характер проявляється, передусім, у цілеспрямованій праці для покращення середовища [10]. Можна зауважити, що термін «діяльність» об'єднує концепції Знанецького, Радліньської і Каміньського, а беручи до уваги наступні теорії можна сказати, що діяльність (чи як писала Радліньська – суспільно-виховна праця), - це основа сучасних концепцій виховного середовища [22].

Ришард Врочиньські підходить до трактування середовища, як групи обумовлених і співвизначаючих чинників у процесі розвитку людини [27, 76]. Його концепція виховного середовища базувалася на елементах біхевіоральної теорії. Як твердить автор, особа не може бути пасивним суб'єктом впливів. Теорія Р. Врочиньського базується на тому, що співвідношення людини із середовищем має інтеракційний і динамічний характер. Подібно до Х. Радліньської і О. Каміньські прийняв концепцію про те, що середовище складається з стимулів, які впливають на вихованця, внаслідок чого змінюється його особистість. Беручи до уваги види

діючих стимулів на вихованця, автор вирізняв природне середовище, суспільне і культурне. *Виховне середовище* складається з елементів оточуючої вихованця структури, ці елементи впливають як система природних стимулів, суспільних і культурних, а також спричиняють визначені психічні реакції. На думку автора, *оточення (середовище)* – це структура ширша від виховного середовища, вона існує незалежно від волі вихованця й має характер об'єктивної реальності.

Станіслав Ковальські прийняв за Флоріаном Знанецьким соціологічний термін виховного середовища, назвавши його як “особливе суспільне середовище, яке створює група для особи, котра після відповідної підготовки має стати її членом” [5, 87]. *Виховна система* у теорії автора є основною пізнавальною категорією, стосується вона як суспільства, так і місцевих середовищ. У склад виховної системи входять: 1) державна система освіти, 2) місцева виховна система, 3) система виховання конкретного освітнього закладу (наприклад, школи). Автор у реальній системі середовищного виховання вирізняв три структурні групи: 1) елементи натурального виховання, такі як родина, сусіди, неформальні групи, 2) заклади безпосереднього виховання, 3) заклади посереднього виховання. Важливу роль в теорії автора виконує категорія *виховного впливу*. С. Ковальські відрізняв у виховному суспільстві чотири види впливів: 1) система виховних закладів, 2) прийнятих суспільних цінностей, 3) суспільних інтеракцій, 4) негативні впливи на особистість людини, тобто бар'єри, котрі впливають на розвиток особи вихованця.

Широкий термін виховного середовища застосовують не тільки соціологи і психологи, але також педагоги. Останні відносять цей термін до взаємодії різноманітних виховних середовищ у процесі первинної соціалізації (родина, мала суспільна група) і вторинної соціалізації. Це:

- а) заклади безпосереднього виховання – ясла, дитячі садки, школи, позашкільні заклади;
- б) заклади посереднього виховання – заклади праці, медична служба, культурні заклади, засоби масової інформації;
- в) засоби суспільної комунікації.

Як пише Анна Пшецлавська, виховне середовище творять не тільки виховні заклади, навчальні, опікунські, культурно-освітні, але також великі колективи, малі суспільні групи, співтовариства, культура міжлюдських відносин і світ культурних символів, у яких живе Людина [38, 17]. Це вихідний пункт для аналізу виховного середовища на мікросуспільному і мезосуспільному рівні (наприклад: родина, дружні і сусідські взаємостосунки, малі групи), але і макро суспільному рівні. Такий підхід підкреслює свідому і плановану діяльність вчителя, котрий “...є організатором виховного середовища, у певному сенсі відповідає за те, щоб створити якнайкращі можливості формування вихованцем особистої системи цінностей” [38, 18].

У суспільній педагогіці існують орієнтації, котрі базуються у своїй термінології середовища на суспільних змінах [38, 100-101]. Середовище не обмежується тільки родиною, знайомими чи місцевим середовищем. Анна Пшецлавська і Веслав Теїсс [25] показують інші суспільні зміни, котрі змушені брати до увагу педагоги-теоретики при дослідженні виховного середовища: а) глобалізація, б) зміни у природному середовищі, в) розвиток засобів масової інформації.

Модернізаційні процеси та їх вплив на теорії виховного середовища зацікавили Анджея Радзевіча-Вінніцкего [39]. Автор пише: “Теорія виховання, концепція балансування ідеальних виховних середовищ, теорія освіти, теорія соціальної праці, теорії опікунських і допоміжних поведінок, а також багато інших теорій – усі разом повинні становити загальну частину теорії суспільного розвитку.” [39, 106]. У цьому контексті суспільна педагогіка виступає як інтерактивна теорія формування сучасних виховних середовищ у процесі модернізації [39, 108].

Тадеуш Пільх [43] і Тадеуш Фронцковяк [42, 123-132] аналізують середовище з точки зору педагогіки і соціології виховання як критичні науки про суспільство. В цьому аспекті суспільні зміни, місцеві і глобальні зміни відіграють важливу аналітичну роль в оцінці процесів маргіналізації виховних середовищ [22].

Станіслав Кавуля [18, 118] погоджується з поглядами інших авторів, тобто, виховне середовище підлягає змінам щодо змісту й обсягу наслідків суспільних змін. На думку автора, вирішальну роль тут відіграють наступні чинники:

- а) прогрес, який відбувається у суспільних науках;
- б) суспільні зміни, спричинені політичними змінами режиму в Польщі після 1989 року;
- в) глобальні зміни у світі.

Автор пише, що у виховному середовищі можна вирізнити такі компоненти: 1) навчальні і виховні заклади, 2) цінності і суспільні відносини, 3) сфера девіацій і патологій [29, 8]. У цьому контексті термін виховання розуміється як аспект загальносуспільної функції, тобто у широкому розумінні цього терміну. На основі цієї теорії, а також концепції Флоріана Знанецького, Яна Щепаньського і Станіслава Ковальського – виховне середовище твориться *виховним суспільством*. “ В сфері теорії виховного середовища все більшого значення набирає концепція виховного суспільства, згідно з якою кінцеві виховні результати - це наслідок як цілеспрямованих і запланованих впливів, так і спонтанна, природна діяльність, котра також спричиняє відповідні зміни в особистостях людей, які беруть участь у різноманітних життєвих діях” [28, 15].

Теорія виховного середовища Станіслава Кавулі базується на концепції потреб інтегрування виховних впливів, а також враховує принцип сприймаючого і практичного холізму. Згідно з принципом холізму мають досліджуватися різні середовищні впливи, а завдання педагога (практика) – інтегрувати їх в виховний процес. У цьому контексті суспільна педагогіка аналізується як теорія діяльності у середовищі. Автор звертається до створення теорії середовища на різному рівні узагальнень: від педагогічної праці у середовищі, виховного середовища, середовищну педагогіку, до загальної теорії середовища. Автор показує зв'язки між основними категоріями у формі концентричних кіл-полів, які символізують сфери досліджень і дій. Можна сказати, що середовищна педагогіка - це у вужчому значенні теорія пізнання і діяльності у середовищі.

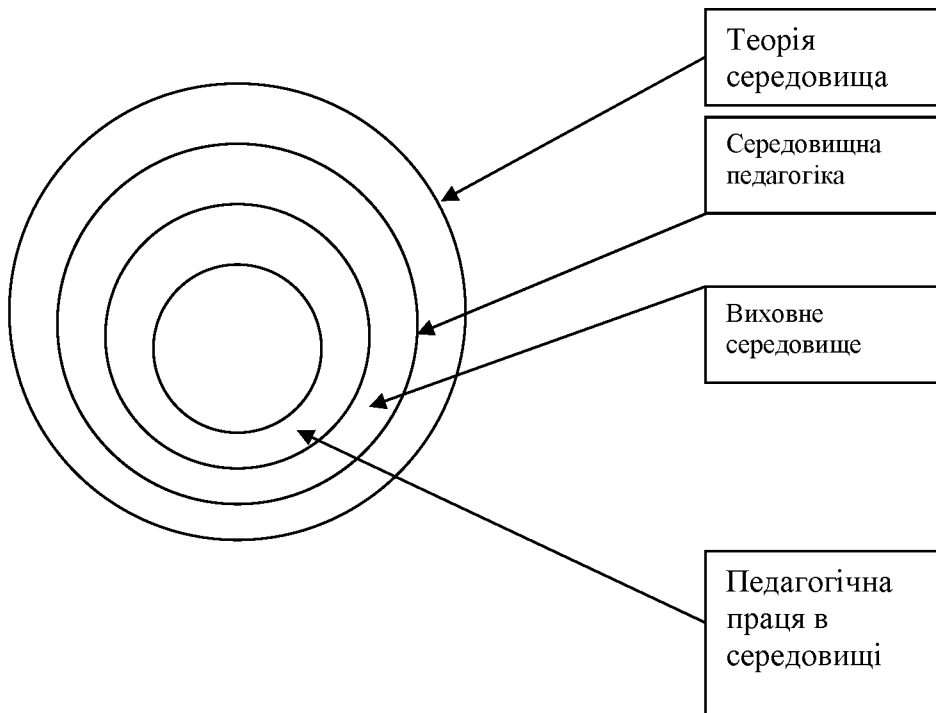

Схема: кола дослідних досягнень суспільних педагогів згідно з працею Станіслава Кавулі. За: В. Срочиньські, Середовищна педагогіка, стр. 11.

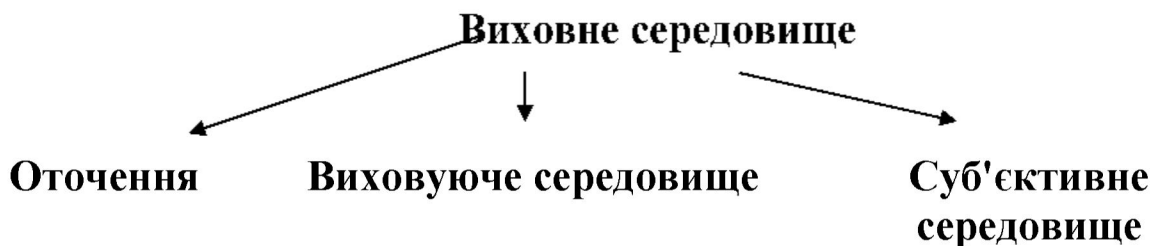
З методологічної точки зору цікавим є *метод теоретизування* про виховне середовище, який представив Єжи Можевські [24, 76]. На думку автора, першорядними тут є: а) генези, контексти та функції, б) кваліфікації аксіологічної або стратифікаційної структури; в) впливи на ці структури. Якщо взяти за основний

критерій *цивілізаційний лад*, через який автор пробує розв'язувати екзистенціальні проблеми, то можна виділити: 1) зберігальний лад, 2) репродукційний лад, 3) розвиваючий лад, 4) експансивний лад. Виховне середовище має кілька вимірів, котрі варто мати на увазі:

- суб'єктивний, особистий, індивідуальний;
- категорійний, типовий;
- груповий, колективний;
- середовищний [24, 76].

Аналіз наукової літератури у галузі суспільної педагогіки показує, що термін виховне середовище – це, передусім, простір

стимулів, які впливають на особистість вихованця. Суспільна педагогіка – це великою мірою також і стимулювання виховного середовища [37]. Теоретики, котрі приймають таке переконання, висувають концепцію, що виховання – це, передусім, свідомо, цілеспрямована, керована, умотивована, контрольована, організована діяльність; тобто суспільна діяльність [34]. Це праця у середовищі, де живе вихованець, з однієї сторони, спрямована на поліпшення умов розвитку (покращення виховного середовища), а з другої – на сприяння прагненням особи до переходу наступних фаз власного психофізичного розвитку. Усе це створює теоретичні підстави до наступної типології [36], котру можна представити таким чином:

Дана теоретична модель показує можливості підходу комплексного наукового аналізу виховного середовища.

В статье проанализировано термин среда с точки зрения разных наук. В этом значении термин воспитание, как целенаправленное влияние взрослых на детей и молодежь, относится к среде. Разработано теоретическую модель, которая показывает возможности подхода комплексного научного анализа воспитательной среды.

In the article the analysis of concept of an environment from the point of view of different sciences is made. In this meaning concept "education" as purposeful influence of adults on children and youth, concerns an environment. The theoretical model that shows possibilities of the complex scientific analysis of an educational environment is developed.

ЛИТЕРАТУРА

1. B. Szacka, Wprowadzenie do socjologii, Warszawa 2003: 227.
2. *Childhood and Society*, New York 1963; Zob. obszerne opracowanie w polskiej literaturze: L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*, Toruń 1988. Także: W. Sroczyński, *Rozwój kompetencji społecznych w ciągu całego życia – osoba na linii życia*, „Zarządzanie i Edukacja”, 2003/4.
3. E. Durkheim w książce „Zasady metody socjologicznej” pisał: „Pierwszą i najbardziej podstawową zasadą jest rozpatrywać fakty społeczne jako rzeczy”. Z kolei, M. Weber w pracy „*Wirtschaft und Gesellschaft*” zauważa: „zarówno dla socjologii w jej obecnym rozumieniu, jak i dla historii, przedmiotem poznania jest kompleks subiektywnych treści działania”. Za: P. L. Berger, T. Luckmann, op. cit.: 47. Por. także: Z. Bauman, *Socjologia*, Poznań 1996.
4. F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, op. cit.: 87.
5. F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1, Warszawa 1973: „Ogół grup i jednostek, z którymi w ciągu swego życia osobnik styka się prywatnie lub publicznie, bezpośrednio lub pośrednio, przelotnie lub trwale, osobiście lub rzeczowo, nazywamy środowiskiem społecznym tego osobnika”.
6. H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław 1961: 361.
7. H. Radlińska, *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego*, op. cit.: 29-30.
8. J. Mackowski, *Ochrona środowiska: prawo i zrównoważony rozwój*, Warszawa 2003.
9. J.M. Dołęga, *Znaczenie podstaw moralnych społeczeństwa we wdrażaniu zrównowalonego rozwoju*, w: D. Cichy (red.), *Edukacja środowiskowa wzmocnieniem zrównowalonego rozwoju*, Warszawa, 2005: 7.
10. Kamiński, *Studia i szkice pedagogiczne*, Warszawa 1978: 79.
11. K. Borowicz, *Środowisko geograficzne*, Olsztyn, 1995.
12. K. Petruszewicz, *Osobnik, populacja, gatunek*, Warszawa 1978.

13. L. W. Hoffman, Wpływ środowiska rodzinnego na osobowość: uwzględnienie różnic wśród rodzeństwa, w: W. Oniszczenko (red.), Geny i środowisko a zachowanie, op. cit.: 182.
14. M. Karwowska-Struczyk, Nisze ekologiczne a rozwój dziecka, Warszawa 2000.
15. N. Brody, M.J.Crowley, Wpływ środowiska (i genów) na osobowość i inteligencję, w: W. Oniszczenko (red.), Geny i środowisko a zachowanie, Warszawa 2002.
16. P.A.Bell, Th.C. Greene, J.D. Fisher, A. Baum, Psychologia środowiskowa, Gdańsk 2004: 735.
17. P.L. Berger, T. Luckmann, Społeczne tworzenie rzeczywistości, Warszawa 1983: 87.
18. Pedagogika społeczna wobec wyzwań współczesności, w: E. Marynowicz-Hetka i inni, cyt. wyd...: 118.
19. Pedagogika społeczna: nowe zadania i szanse, w: A. Przecławska (red.), Pedagogika społeczna. Kręgi poszukiwań, Warszawa 1996.
20. Ph. Zimbardo, Psychologia i życie, Warszawa 1999: 617.
21. Podaję za Zimbardo, op. cit.: 520.
22. Por. S. Kawula, Człowiek w relacjach socjopedagogicznych, Wyd. Akapit, Toruń 2004; także: E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku, Toruń 2003.
23. Por. stanowiska teoretyczne S. Kawuli i E. Marynowicz-Hetki.
24. Problemy szans i zagrożeń socjalizacyjnych dzieci i młodzieży w wymiarze społeczeństwa globalnego środowiska lokalnego, w: T. Frąckowiak, P. Mosiek, A. Radziejewicz-Winnicki, Społeczne procesy modernizacyjne w środowisku lokalnym średniego miasta (doświadczenia i propozycje), Rawicz-Leszno 2005: 76.
25. Przecławska, W. Theiss, Pedagogika społeczna: nowe zadania i szanse, w: A. Przecławska (red.), Pedagogika społeczna. Kręgi poszukiwań, Warszawa 1996: 23.
26. Przecławska, Wychowanie jako spotkanie, w: Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych, Warszawa 1993: 17.
27. R. Wroczyński, Pedagogika społeczna, Warszawa 1985: 76.
28. S. Kawula (red.), Pedagogika społeczna, Toruń 2001: 15.

29. S. Kawula, Dyskurs wokół przedmiotu pedagogiki społecznej, „Pedagogika Społeczna” 2006/3: 7.
30. S. Kozłowski, Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju początkiem ery poprzemysłowej, „Pedagogika Pracy”/22:7.
31. S. Piskorz (red.), Klucze dydaktyczne do rozpoznawania wybranych elementów środowiska przyrodniczo-kulturowego Polski, Kraków 2004: 5.
32. Termin „przyrodnicze” jest synonimem środowiska naturalnego, geograficznego, biologicznego, biotycznego, abiotycznego.
33. Zob. E. Aronson, T.D. Wilson, R. M. Akert, Psychologia społeczna. Serce i umysł, Poznań 1997; R. Cialdini, Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka, Gdańsk 2000.
34. Zob. E. Marynowicz-Hetka, Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki, t. 1, Warszawa 2006.
35. Zob. na temat działania wychowawczego, w: E. Marynowicz-Hetka, Pedagogika społeczna, Warszawa 2006. Także: W. Sroczyński, Wychowanie czy praca pedagogiczna w środowisku, w: ibidem, Kategoria środowiska w pedagogice społecznej (szkice z pedagogiki społecznej), Warszawa 2007.
36. Zob. W. Sroczyński, Otoczenie-człowiek-środowisko z punktu widzenia pracy pedagogicznej, w: ibidem, Kategoria środowiska w pedagogice społecznej, op. cit.
37. Zob. W. Sroczyński, Pedagogika środowiskowa, op. cit., Ibidem, Kategoria środowiska... op. cit.
38. A. Przecławska, Pedagogika społeczna – tradycyjne odniesienie..., w: E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, E. Cyrańska (red.), Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka, Warszawa 1998: 100-101.
39. A. Radzewicz-Winnicki, Modernizacja niedostrzegalnych obszarów rodzimej edukacji, Katowice 1995; Tenże: Modernizacja środowisk wychowawczych w procesie zmiany społecznej, w: E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, E. Cyrańska (red.), Pedagogika społeczna jako ...
40. K. Borowicz, Środowisko geograficzne, Olsztyn, 1995.
41. K. Petruszewicz, Osobnik, populacja, gatunek, Warszawa 1978.

42. T. Frąckowiak, Pedagogika społeczna jako teoria środowiska życia i wychowania człowieka. Próba postawienia problemu, w: Pedagogika jako ...: 123-132.

43. T. Piłch, Bezrobocie – nowa kwestia społeczna, w: T. Piłch, I. Lepalczyk (red.), Pedagogika społeczna...

Др Петрик Володимир
Вищий учбовий заклад
Школа вища ім. Богдана Яньського
Варшава

ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Виховання – це складний процес, який у свідомий, плановий спосіб, а також за допомогою контактів людини зі суспільним середовищем (несвідомо) зумовлює зміни в психіці особистості і готує її до активної участі в житті суспільства. Вплив на цей процес мають різні суспільні осередки, серед яких найважливішою є сім'я. Жодна інша група не може замінити повної сім'ї: батько і мати готують дитину на “вхід” у доросле життя. Процес виховання – це об'єкт досліджень багатьох гуманітарних наук. В педагогічних науках – це одне з найважливіших понять.

Дослідники, які займаються вихованням, мають за завдання встановити, які фактори (зовнішні чи внутрішні) мають вплив на виховання, а які до цієї сфери не належать [7, 19]. Формування особистості – це головна мета виховання. Ідеалом виховання є: «образ людини, яка під впливом різних чинників має сформуватися» [1, 153].

Типи виховних середовищ

При описуванні типів виховних середовищ, а також впливу цих середовищ на людину, треба представити основні поняття, такі як: «середовище» і «виховання». Термін “середовище” можна